

Ljudmilla Aleksejeva loeng sarjas Venemaa Hääled, Tallinnas, 11. märtsil 2010

Inimõigused Venemaal kodanikuühiskonna kontekstis

Nõukogude ajaga võrreldes on olukord inimõiguste ja kodanikuõiguste vallas Venemaal paranenud, sest enam ei pea jõulisemad õiguste eest võitlejad veetma kohe aastaid vangistuses.

Nõukogude Liidus valitses totaalne tsensuur kuni perestroikani. Sõnavabadust laiemas mõttes ei eksisteeri Venemaal ka praegu, kuid siiski on olemas sõltumatud tele- ja raadiokanalid, mis on ikkagi suunatud üsna väikesele auditooriumile – mastaabilt võib seda võrrelda omaaegse Samizdati lugejaskonnaga. Laiemale avalikkusele suunatud meediat hoiavad võimud karmilt oma kontrolli all, sest enamik elanikkonda peab saama “õiget” infot, sest siis teatakse, kuidas teha “õigeid” valikuid valimiste ajal. Samas võimaldab internet praegu palju kergemini infot ja alternatiivseid ideid jagada, mitteformaalsetel liikumistel oma tegevusi koordineerida ning seda on võimatu alla suruda. Kui juba KGB ei suutnud omal ajal Samizdati vaigistada, ei õnnestu infolevikut peatada ka praegusel FSB-l.

Kuigi ametlikult oleks Venemaal justkui mitmeparteisüsteem, on tegelikult demokraatlikud parteid hävitatud ning valitseb üks partei – Ühtne Venemaa, mis on tegelikult kommunistliku partei osaline koopia ning valimiste puhul on jätkuvalt tegemist valimiste imiteerimisega. Nii üleriiklikud kui kohalikud valimised on võimude poolt juhitud ning praegune valimissüsteem tagab nende võimuloleku jätkumise, kuid siiski on mõningates regioonides rohkem vabadust, näiteks Perm ja Krasnojarskis.

90. aastad Venemaal ei olnud küll demokraatlikud, kuid tollane impeeriumi lagunemisest veel nõrgestatud võim ei suutnud ühiskonda selliselt rõhuda nagu seda praegu teha proovitakse ning selles mõttes on demokraatia vallas toimunud väga suur tagasilangus. 90. aastatel oli Venemaa teel demokraatia suunas, aga praegu on riik autoritaarne ning nii seadusandlik kui täidesaatev võim, president ja valitsus – kõik proovivad muuta riiki veelgi autoritaarsemaks ja Riigiduumi vastuvõetud seadused on kõik võimu, mitte kodanike huvides.

Sellest hoolimata on Venemaal tekkinud esimest korda ajaloos kodanikuühiskond. Peamine takistus selleks, lisaks võimupoolsele survele, on riigis valitsev vaesus. Riigis, kus läänelike standardite järgi elab ligi 80% vaesuses, ei ole inimestel jaksu mõelda kodanikeõigustest, sest põhilised mured on seotud laste kasvatamisega.

Kodanikuühiskonna tugevust Venemaal ei saa hinnata ametliku statistika või selle pildi alusel, mida telerist näidatakse, sest nagu juba öeldud, on telekanalid väga range riikliku järelevalve all ning seal näidatakse elu, mida tahab näha Vladimir Putin. Selleks, et tegelikust olukorrast aru saada, peab vaatama elu väljaspool telekraani või ka

alternatiivsete meediakanalite kaudu. Samas, kui avalikkuse poolt on olemas piisavalt tugev huvi võimude tegevuse vastu, on sellel mõju ning isegi kontrollitud meediakanalid räägivad kohati kodanikuühiskonna saavutustest ja ühiskond sunnib võimu endaga arvestama. Näiteks läheneva võidupüha eel käib Moskvast tugev arutelu teemal, kas 60. aastapäeva puhul tuleks üles riputada ka Stalini portreed. Aktiivseid toetajaid on nii pooldajate kui vastaste hulgas, kuid tundub, et pilte siiski üles riputata, ja isegi parlamendi spiiker ja Ühtse Venemaa esimees Krõzlov on välja öelnud, et ehk pole selleks praegu parim aeg. Seega on ühiskonna vastumeelsus poliitiku otseselt mõjutanud.

Kaks aastat tagasi arvas Ljudmilla Aleksejeva, et Venemaast saab 10-15 aasta pärast demokraatlik riik ning seda seisukohta jagab ta ka praegu, kinnitades, et kunagi võivad kõik Venemaa naabrid ennast turvalisemalt tunda, sest suur idanaaber muutub korralikumaks.

Igasugust võimu pimesi usaldada ei saa, kuid igal riigil on ajaloolised erinevused ning tee õigusriigi juurde erinev. Aleksejeva sõnul ei ole ta kunagi ühtegi parteisse kuulunud ega kavatseda seda ka kunagi teha, sest tema on inimõiguste kaitsja, kelle ülesanded on parteiliikmetest erinevad. Samas ei kõhkle inimõiguste kaitsjad kunagi võimude juurde tulemast ja nendega suhtlemast, sest ainult omavahel rääkimisest, et inimõiguste kaitsmine on oluline, ei muutu mitte midagi. Oma tegevuses on inimõiguste kaitsjad vägivalla vastu – nende sooviks ei ole kakelda, vaid ikka kõneleda. Inimeste arv, kes peavad oluliseks probleemide lahendamist rääkimiste teel, Venemaal aina kasvab. Kui Venemaal eksisteerisid veel demokraatlikud parteid, ütles Aleksejeva alati ka neile, et võimu juurde saades nõuab ta ka uutelt parteidelt samad õiguste järgimist, mida praegu nõutakse võimulolevatelt parteidelt. See on ka põhjuseks, miks ta kuulub presidendi inimõiguste nõukogusse, sest eesmärgiks on võimu mõjutada, kritiseerida ning jätkuvalt nendega töötada, et seaduserikkumisi vähendada.

Kuigi põhiseaduse paragrahvi 31 järgi on Venemaal õigus rahumeelseid väljaastumisi korraldada, on praktikas ainuke võimalus plakatiga tänavale tulla siis, kui sellel seisab "Elagu Putin!", sest muul juhul aetakse kogunemine miilitsa poolt hetkega laiali. Igal 31. kuupäeval kogunevad mitmed inimesed Triumfväljakule, et sellele paragrahvile tähelepanu juhtida. Kuna siiani ei ole õnnestunud kogunemisi võimudega kooskõlastada, tehakse seda vaikselt, ilma mikrofonide ja plakatiteta, kuid kõigil on rinnas väikesed märgid, mis viitavad põhiseadusele. Isegi Venemaal ei ole ühtegi seadust, mis keelaks kodanikel juhuslikult mingil kindlal ajal kindlas kohas viibida ning alati jääb lootus, et mingil hetkel annavad võimud järele ning Triumfväljakul õnnestub koguneda täiesti ametlikult.

Kodanikuühiskonna tugevust Venemaal ei saa hinnata ainult registreeritud ühenduste arvu järgi, sest mitmed tugevad liikumised ei ole ametlikult registreeritud. MTÜ staatus

annab küll õiguse üürida kontorit ja omada pangakontot, kuid samas paneb kohustuse täita väga keerulisi aruandeid ning seetõttu mitmed organisatsioonid ennast ametlikult ei registreeri. Näitena võib tuua nii autojuhtide kui põllumeeste liikumised, kellel puudub isegi ametlik nimi, kuid liikumistega on liitunud juba ligi 30 regiooni. Seega võim, mille eesmärgiks on kontrollida ja purustada, on tekitanud hoopis vastupidise olukorra, kus inimesed on põranda all muutunud väga aktiivseiks, kodanikuühiskond järjest tugevneb, kuid ametlik statistika selle kohta puudub.

Kriitiliselt suhtub Ljudmilla Aleksejeva ka Kremli plaani viia koolides sisse poliitilis-sõjaline õpetus. Olles ise sõja ajal koolis ja kohe peale sõda ülikoolis õppinud, pidi ka tema omal ajal seda õpetust kõvasti kuulama ning pidas oluliseks toonitada, et harimatust sõjardist midagi hullemat on raske välja mõelda.

Ljudmilla Aleksejeva emapoolne vanaema oli pärit Eestist ning nende pere oli Katariina II ajal kolinud Krimmi, kus ümberasujatele jagati maad. Vanaema, kellel oli vaid kohaliku luterliku kooli nelja klassi haridus, pidas haridust ja tööd väga oluliseks ning kui tema tütar ülikoolis füüsikat ja matemaatikat tudeeris, kasvatas väikest Ljudmillat tema vanaema. Sellest ajast alates on ka Ljudmilla Aleksejeva kogu aeg tööd teinud, lubades nüüd viimasel ajal ka endale pisut puhkust.

Kohtusüsteem Venemaal on praegusel hetkel suures kriisis, kuid president Medvedev soovib vandekohtu tegevust veelgi piirata. Parim näide selle kohta, et Venemaa ei ole demokraatlik riik, on just nn südametunnistuse vangid. Aleksejeva sõnul on otseselt tegemist represseerimise ohvritega: näiteks Hodorkovski ei viibi vangistuses mitte oma veendumuste eest, vaid selle pärast, et võimudel oli kasulik tema varad ära võtta ning ta kinni panna. See on osa poliitikast, mis soovib muuta äri otseselt võimust sõltuvaks. Kõige otsesemad südametunnistuse vangid on limonovlased, keda on karistatud nende vaadete tõttu. Paljud usuliste veendumuste põhjal kinnimõistetud inimesed ei ole kindlasti kõik terroristid, tõelisi terroriste on nende hulgas väga vähe, sest nende tabamine on keeruline ja ohtlik ning seega on enamik terrorismis kinnimõistetuid rahumeelsed inimesed ja tõelised terroristid saavad oma verist tööd jätkata. Kõik see tingib olukorra, kus poliitiliste repressioonide ohvrite kohta on statistikat keeruline leida, sest aktiivselt tegeletakse selle varjamisega.

Gruusia ja Venemaa suhteid analüüsid on oluline välja tuua kaks erinevat tasandit. Esiteks suhted Gruusia ja Venemaa võimude vahel, mis on teatavasti väga halvad või pea olematud, riikide vahel puuduvad otselennud ja viisarežiim on väga keeruline. Teiseks suhted nende riikide kodanike vahel, kus juba sajandeid on üksteisesse hästi suhtunud. Gruusias kohalikega suheldes on Venemaa suhtes kõige jäigemal seisukohal just noored, kuid mõistlikult rääkides on ka nemad koostööst huvitatud. Kõige olulisem ongi, et inimesed kohtuksid üha rohkem ning välditaks suhete katkemist, seepärast on heaks kohtumispaigaks Ukraina, kuhu nii Venemaa kui Gruusia kodanikud pääsevad viisavabalt.

Kuigi Moskva Helsingi grupi peamiseks teemaks on inimõiguste kaitsmine ja olukorra monitooring Venemaal ning kohaliku tasandi inimõiguste organisatsioonide toetamine, on ka ajaloo teema kindlasti väga oluline. Inimestel, kes pole oma ajaloo toime tulnud, puudub tulevik! Aktiivselt tegeletakse Stalini ausse tõstmise vastu ning eelmisel aastal avaldati raamat KGB tegevusest dissidentide vastu.

Praegusel Venemaal on mitmeid inimesi, kes jätkuvalt ei suuda leppida Nõukogude Liidu lagunemisega ning ka Aleksejeva ei soovi Venemaa jätkuvat lagunemist, sest selline kataklüsm on riigi territooriumil elavatele inimestele väga suur kannatus. Samas ei saa Venemaa lagunemist vältida olukorras, kus võimulolijad jätkavad senist harimatut poliitikat nii majanduse, hariduse kui muudes valdkondades ning kõige põhilisem on ikkagi inimeste heaolu, mitte riigi suurus.

Kuigi iga demokraatia on omamoodi pisut erinev, demokraatia Prantsusmaal ei ole identne demokraatiaga USAs või Hollandis, jäävad üldised põhimõtted ikkagi samaks. Need, kes räägivad Venemaal, et riigi jaoks on oluline hoopis teine tee ning demokraatia pole vajalik, teenivad otseselt võimu või on lihtsalt harimatud.